

KALKAŞANDI'NİN BİLİNMEYEN BİR ESERİ

Meâsirü'l-Înâfe

İbrahim Kafesoğlu

Tanınmış şarkiyatçılardan Prof. H. Ritter, 1949 da çıkan bir makalesinde, Bursa'da Orhan Gazi Kütüphanesinde mevcut *Meâsirü'l-Înâfe fî Meâlimi'l-Hilâfe* adlı, müellifi meçhul bir eserden¹ bahs ile onun muhteviyatını bildiren önsözünü yayınladı². Kâtib Çelebi de, aynı şekilde, eserin Bursa'da bulunduğunu söylemiş, fakat müellifinin zikredilmediğini kaydetmiştir³. Bir kaç yıl önce Bursa'da *Meâsir*'i gözden geçirirken, gerek mevzuu (inşa usulleri) gerekse tertibi (bâb, fasıl, mezheb, vazife, darb v. b.) bakımından, meşhur münşi ve tarihçi Kalkaşandı'nin *Subhu'l-A'ş'a*sı ile arasındaki bâriz uygunluklar dikkatimi çekmiş ve nihayet içinde rasladığım bir cümle bu eserin kat'i şeklinde Kalkaşandı'ye âit olduğunda şüphe bırakmamıştı. Müellif bahis mevzuu ettiği iki mektup münasebetile «o mektupları *Subhu'l-A'ş'a*'da zikrettiğini» bildiriyordu⁴. Bilâhîre *Meâsirü'l-Înâfe*'nin bir nüshasının İstanbul'da Süleymaniye kütüphanesinde Molla Çelebi kitapları arasında bulunduğunu hocam Prof. Mükrimin H. Yınanç'ın notlarından öğrendim. Üzerinde Kalkaşandı'nin adını taşıyan ve müellifin çağdaşı Mısır Abbâsî halifesi El-Mutaâid için hazırlanmış olduğu görülen bu nüsha, 905/1499 istinsah tarihli Bursa nüshasından çok daha güzel ve mükemmeldir.

Şimdiye kadar ilim âlemince meçhûl kalmış olan bahis mev-

1 Orhan Gazi, Hüseyin Çelebi Tarih, nr. 20 (780).

2 H. Ritter, *Philologika XIII. Arabische Handschriften in Anatolien und Istanbul*. Oriens II, 2, 1949, 803 vd.

3 *Keşfü'l-Enûn*, İstanbul 1948, II, s. 1573.

4 Hüseyin Çelebi nüshası, vrk. 147 b.

zu'u bu eseri, burada Molla Çelebi nüshasındaki tertip esas tutulmak üzere, tanıtmak istiyoruz⁵.

Müzeyyen ve müzehheb baş sahifinin yukarısında müstatil çerçeve içinde şu kayd mevcuttur:

كتاب مأثر الانافة في معالم الخلافة تأليف الفقير الى الله تعالى
احمد بن عبدالله الفلقشندی الشافعي قرين الله مقاصده با قبول

Ortada şemse içinde ise aşağıdaki cümle vardır:

ما قصد بتأليف الديوان العزیزى العالی المولوی السیدی
النوبی الامامی الاعظمی المتضدی اعز الله تعالى بالدين

Anlaşıldığına göre bu nüsha bizzat müellif tarafından halife El-Mutaâdid adına yazılmıştır. Kalkaşandı⁶ *Meâsir*'in bir yerinde belirttiği üzere⁷, eserini 819/1416 başlarında tamamlamıştır ki, o zaman El-Mutaâdid iki yıldan beri halife bulunuyordu⁸. Müellif, halifeye takdim etmek üzere hazırladığı bu eserinde, daha ziyade, doğrudan doğruya hilâfetle ilgili hususlarla, Hilâfet-divânı'ndan isdar olunan tahriratların inşa tarzları bahislerinde durmuş ve buna dâir bir çok suretler ve örnekler vermiştir. Müellifin burada, 814/1411 de yazdığı büyük eseri *Subhu'l-A'sa*⁹ dan âzamî derecede faydalandığı ve onu yeni eserine âdetâ ana me'haz yaptığı görülmektedir. *Meâsir*'de geçen tahrirat suret ve örneklerinden pek çoğu, aşağıda bildirileceği üzere, *Subhu'l-A'sa*'da aynen mevcut olduktan başka, inşa ve diğer umumî kültür bahislerinde *Subhu'l-A'sa*, daha geniş izahatlı ve daha çok teferruatlıdır. Ancak

⁵ Molla Çelebi (Süleymaniye Ktb.), nr. 115. eb'adı: 18,5×27 (12,5×20,5); Meşin eild içinde, kalın kâğıt, nesih, fasıl başları kırınız, 295 yaprak.

⁶ 791/1389 dan itibaren Mısır Hilâfet Divânı'nda İnşa Divânı reisi bulunan Ebû'l-Abbas Ahmedî'l-Kalkaşandı (ölm. 821/1418) hakkında bk. İbrahim Kafesoğlu, Kalkaşandı maddesi, İslâm Ansiklopedisi.

⁷ Molla Çelebi, 151 a.

⁸ El-Mutaâdid Billah Ebû'l-Feth Dâvud b. 'l-Mütevekkil Alellah Zilhicce 816/ Mart 1414 de hilâfete geçmiş ve Rebiü'l-evvel 815/Agustos 1441'e kadar halife kalmıştır. Kendisi ilim ve edebiyatı sever, dindar bir adamdı (bk. H. Ritter, *göst. yer.*)

⁹ Mısır'da 14 eild hâlinde negredilmiş olan *Subhu'l-A'sa* (Bulak, 1903-1905) ve muhteviyatı hakkında bk. İslâm Ansiklopedisi, *Kalkaşandı* maddesi.

Meâsir'de halifelik hukuku, şartları, alâmetleri, halife-halk münasebetleri (bk. 6a-21b) ile, halifeler tarihi (23a-153a) mufassalan yazılmış, Mısır'daki halifelerin Abbâs-oğulları soyundan gelen meşrû halifeler olduklarına dâir deliller gösterilmiş (124a) ve hilâfet iddiasında bulunan Ubeydî'ler ve Hafsi'lere karşı bâzı itirazlara yer verilmiş (162b-163a) ve tabiatile halife El-Mutaâdid'a hususî bir ehemmiyet atf edilmiştir ki, bu kısımlar *Subhu'l-A'sa*'da ya hiç yoktur, yahut gayet muhtasar şekilde bahis mevzuu olmuştur. Nihayet, *Meâsir*'e bir kaç yeni tahrirat sureti daha ilâve edilmiş olduğunu burada söylemeliyiz.

Bir mukaddime, yedi bâb ve bir hâtîme olarak tertiblenen *Meâsirü'l-İnâfe*'nin muhteviyatı aşağıdaki kısımlardan ibarettir:

I — Mukaddime (3b-8b): Hilâfetin mânası, halifenin künyesi ve lâkablari.

II — Bâb 1 (9a-22b): İmamlığın şartları, biat işleri, halife-halk münasebetleri, veliahdlik, halifelikten verilen vazifeler (vezirlik, emâret, kadılık v.b. Bunlar için bk. *Subhu'l-A'sa* = SA III, 277 v.d.)

Bâb 2 (23a-163b): Halifeler ve devirleri (bk. SA III, 254-267), hilâfet merkezleri (SA III, 267 v.d.), halifenin cülusu, maksûde-namaz kılması, para bastırması; halifenin alâmetleri (SA III, 273 v.d.); halife tarafından hükümdarların sultan ilân edilmesi (Sultan Tuğrul Bey ve Melikü'z-Zâhir Beybars misâlleri); Endülüs Emevîleri ile Ubeydîlerin ve Hafsi'lerin hilâfetlerinin münakaşası.

Bâb 3 (163b-193b): Biat mektupları ve çeşitleri¹⁰. Ebû İshakî's Sâbî kaleminden bir örnek (SA IX, 285 v.d.), diğer bir örnek (SA IX, 287 v.d.), Fâtîmî halifeleri için yazılan bir örnek (SA IX, 291 v.d.), El-Hâkim Biemrillah için, suret (El-Makarûş-Şihâbî kaleminden, SA IX, 320 v.d.), «El-hamdü-lillâhî» diye başlayan tarzda müellif tarafından yazılan örnek (SA IX, 313 v.d.), El-Mutaâdid Billâh için, suret (Takiyü'd-din b. Hicce kaleminden). Ahid¹¹ ler: Süleyman b. Abdî'l-Melik'den Ömer b. Abdî'l-Aziz'e (SA IX, 360 v.d.), El-Mütevekkil Alellah'dan El-Müstain Billah'a, suret (müellif tarafından).

¹⁰ Bilindiği gibi Kalkaşandı her türlü muharreratı umumî olarak nevirlerine göre ayırdıktan sonra, yazının ilk kelimesini dikkate alarak tasnif etmekte ve kronolojik sıra tâkip etmemektedir.

Bâb 4 (193b-250a): Halifelerden hükümdarlara, kumandanlara ve diğer vazifeli kimselere yazılan mektuplar: Ali b. Ebî Tâlib'den Mâlik b. l-Eşter'e (SA X, 12 v.d.). Et-Tâyi'den Fahrü'd-devle b. Buveyh'e (Ebû İshaki's-Sâbî kaleminden, SA X, 15 v.d.), El-Hâkim I'den Zeynü'd-din Kitbuga'ya (Şihâbü'd-din Mahmudü'l-Ha'ebî kaleminden, SA X, 47 v.d.), El-Hâkim II'den Hüsâmü'd-din Lâçın'a (Şih. Mahm. Halb. kaleminden, SA X, 54 v.d.) El-Hâkim II'den Sultan El-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'a (Şemsü'd-din İbrahim b. l-Kayserârî kaleminden, SA X, 59 v.d.), Et-Tâyi' Lillâh'dan Melikü'l-Eşref b. Adudü'd-devle b. Buveyh'e (SA X, 75 v.d.), Bağdad'dan yazılan ve Mısır, Suriye ve Yemen'in, Salâhaddin b. Eyyübî'ye âid olduğunu bildiren mektup; El-Müstansir Billâh'dan El-Melikü'l-Kâmil'e (Ebû'l-Ezher Ahmed kaleminden, SA X, 99 v.d.). El-Hâkim Biemrillâh'dan El Melikü'z-Zâhir Beybars'a (Fahrü'd-din İbrahim b. Lokmân kaleminden, SA X, 112 v.d.), El-Hâkim I'den El-Melikü'l-Mansûr Kalavun'a (Kadı Muhyî'd-din b. Abdî'z-Zâhir kaleminden, SA X, 116 v.d.); Ebû Bekri's-Siddîk'den ehl-i Ridde'ye karşı savaşa gidenlere (SA X, 192 v.d.); En-Nâsir Lidinillah'dan Kadı Muhyî'd-din Ebû Abdullah Muhammed b. Fadlân'a (Adudu'd-din b. 'd-Dahhâk kaleminden, SA X, 285 v.d.), El-Muti' Lillah'dan El-Hüseyn b. Mûsâ'l Alevî'ye (Ebû İshaki's-Sâbî kaleminden, SA X, 243 v.d.), Et-Tâyi' Lillah'dan Ebû'l-Hasan Mahmud b. l-Hüseyni'l-Alevî'ye (SA X, 247 v.d.), Et-Tâyi' Lillah'dan Ahmed b. l-Fadlî'l-Hâşimî'ye (Ebû İshaki's-Sâbî kaleminden), Et-Tâyi'den El-Hüseyn b. Muse'l-Alevî'ye (Ebû İshaki's-Sâbî kaleminden, SA X, 255 v.d.), Ömer b. l-Hattâb'dan Mûse'l-Eş'ari'ye (SA X, 193), Mervân b. Muhammed'den bir emrine (Abdü'l-Hamîd b. Yahya kaleminden), El-Müsterşid Billâh'dan bir vezirine, El Muta'îd Billâh'dan El-Makaru'n-Nâsiri Muhammed b. l-Barizî'ye (Takîyü'd-din b. Hicce kaleminden), En-Nâsir Lidinillah'dan Kadı Muhyî'd-din b. Fadlân'a (SA X, 292 v.d.), El-Kaaim Biemrillah'dan Abd Yesû'l-Câslik'a (Emînü'd-devle b. Mavsilâyâ kaleminden, SA X, 294 v.d.).

Bâb 5 (250a-256a): İktâ'lar, sene tahvilleri ve ehl-i zimme hakkında: Peygamber tarafından (SA XIII, 119), El-Muti' Billâh'dan (Ebû İshaki's-Sâbî kaleminden, SA XIII, 124 v.d.); Senerin tahviline (krş. SA XIII, 263 v.d.) dâir Kadı El-Fâdî'nin bir yazısı (SA XIII, 60); Ehl-i zimme (krş. SA XIII, 366) hakkında

El-Mütevekkil Alellah'ın bir tebliği (SA XIII, 367), El-Muktedir Billah'ın tebliği (SA XIII, 368 v.d.), Sultan El-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'un tebliği (SA XIII, 378).

Bâb 6 (256a-283b): Halifelerden ve veliahdlerinden gönderilen mektuplarla hükümdarlar ve başkalarının halifelere ve veliahdlerine yazdıkları mektuplar, Peygamberden Necrân hristiyanlarına (SA VI, 379), Osman b. Affân'dan Ali b. Ebî Tâlib'e (SA VI, 288), Yezid b. Muâviye'den Medine halkına (SA VI, 390), El-Mu'tasım'dan bütün İslâm devletleri reislerine (Bâbek'in Afşin tarafından yakalanması münasebetile, SA VI, 400 v.d.), Peygamber'den imparator Herakleos'a (SA VI, 386), Ömer b. l-Hattâb'dan (SA VI, 386), Ebû Bekri's-Siddîk'ten ehl-i Ridde'ye (SA VI, 384), Peygamber'in Habeş hükümdarı Necâşi ile Mısır sahibi Mukavkis'a gönderdiği mektupların zikri (Metin, SA VI, 466-7), Ömer b. l-Hattâb'dan Amr b. l-Âs'a (SA VI, 386 v.d.), Abdü'l-Melik b. Mervân'dan El-Haccâc'a (SA VI, 390), Et-Tâyi'den Samsâmü'd-devle b. Adudü'd-devle b. Buveyh'e (SA VI, 396 v.d.), El-Müstekfi Billâh'dan El-Melikü'l-Müeyyed Hizberü'd-din Dâvud'a (SA VI, 421 v.d.) El-Hâkim Biemrillah'dan Sultan Melikü'n-Nâsir Ahmed b. Muhammed b. Kalavun'a (El-Makarüş-Şihâbî kaleminden, SA VI, 425 v.d.); Amr b. l-Âs'dan Ömer b. l-Hattâb'a (SA VI, 477), El-Haccâc b. Yusuf'dan Abdü'l-Melik b. Mervân'a (SA VI, 478), İzzü'd-devle Buveyh'den El-Muti' Lillah'a (SA VI, 482 v.d.), Sultan Salâhü'd-din Yusuf b. Eyyüb'dan En-Nâsir Lidinillaha'a (İmâdü'd-dini l-İsfahânî kaleminden, Suriye'deki fetihlere dâir), Kezâ Salâhü'd-din Yusuf'dan (El-Kadı'l-Fâdîl Abdü'r-Rahîmî'l-Beysânî kaleminden, fetihlere dâir; SA VI, 511 v.d.) Kezâ aynı Sultandan En-Nâsir Lidinillaha'a (El-Kadı'l-Fâdîl kaleminden, SA VI, 515 v.d.), Eyyübî hükümdarlarından biri tarafından Bağdad Hilâfet divânına (Halife hakkında dua ve temenni cümlesile başlayan tarza örnek), Suriye'de bunduk atıcılarından birinden El-Hâkim'e (El-Makarüş-Şihâbî kaleminden).

Bâb 7 (283b-293a): İslâmiyette hangi halifeler tarafından ilk olarak ne gibi işlerin yapıldığı ve bu halifelere taâlluk eden garib şeyler.

III — Hâtime (293a-295a): Halife El-Muta'îd Billah'ın nesbi, evsafı ve menâkıbı.

Kalkaşandî bu eserinde, tıpkı *Subhu'l-A'sa*'da olduğu gibi,

başlıca şu müelliflerden faydalanmıştır: Mâverdi, En-Nevevi, El-Kudâi, İbnü'l-Esir, Ebû Ca'feri'n-Nahhâs, Ebû Hilâli'l-Askerî, Termizî, Muhammedü'l-Medâyinî, Muhammedü'l-Hemedânî, İbn Saîd, Ebû İshaki's-Sâbî, El-Makarûş-Şihabî, İbn Kuteybe, El-Fadl b. Sehl, Hammâd b. No'man, Şihâbüd-din Mahmudu'l-Halebî, Ziyâü'd-din İbnü'l-Esir, İbn Hâcib No'mân v.b...¹¹

¹¹ Bu müellifler ve eserleri hakkında bk. *GAL* (indeks) ve *Kalkaşandî* madde: İslâm Ansiklopedisi.